

Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Edebiyat Anlayışı

Yrd. Doç. Dr. Ali BENLİ*

Öz: Ahmed Hasan ez-Zeyyât, XX. yüzyılın ilk yarısında etkili olmuş Mısırlı bir edebiyatçıdır. Onun çıkardığı *er-Risâle* dergisi Arap edebiyatının en önemli mahfillerinden biri haline gelmiş ve uzun soluklu bir yayın hayatı geçirmiştir. Zeyyât, gerek bu dergide yazdığı makalelerde gerek diğer eserlerinde edebiyat anlayışını ortaya koymuştur. Biçim konusunda geleneksel anlayışa bağlı, içerik bakımından ise yenilikçi bir üslup sergilemiştir. Bundan dolayı dönemindeki bazı edebiyatçıları, gelişigüzel yazmak, sözcük seçimi ve anlatım gibi konulara dikkat etmemeleri sebebiyle eleştirmiştir. Bu makalede hem Zeyyât'ın eserlerinde edebiyat ve edebiyat eleştirisi ile ilgili düşünceleri hem de bunların bir uygulaması sayılabilecek üslubu incelenerek onun bu konudaki yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *er-Risâle* Dergisi, Edebî Eleştiri, XX. Yüzyıl Arap Edebiyatı.

Ahmad Hasan az-Zayyat and His Perspective of Literature

Abstract: Ahmad Hasan az-Zayyat was an Egyptian author who had influence in the first half of XX. century. Al-Risalah that issued by him became one of the most important gathering-place in Arabic literature and it had a long-termed broadcast life. az-Zayyat presented his literary understanding in both his articles, which was published in al-Risalah, and his other works. He lived up to tradition in form but used a reformist style in content. So, he criticized some authors because of their writing by chance and their word-choosing and expression style. az-Zayyat's literary views, that he explained in his works, and writing style, as a practise of his aforementioned opinions, were analysed and his approach in this subject was tried to determined in this article.

Keyword: Ahmad Hasan az-Zayyat, al-Risalah Magazine, Literary Criticism, XX. Century Arabic Literature.

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk yarısı, Arap edebiyatının Mısır'da önemli temsilciler verdiği bir dönemdir. Bu dönemin genel özelliği, klasik gelenek ile modern fikir ve üslupların mezcil-meye çalışılması, batıdan yeni alınan edebî türlerde yüksek seviyede ürünler verilmeye başlanmasıdır. Bu dönemin Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Abbas Mahmud el-Akkâd (1889-1964), Mustafa Sâdık er-Râfî'î (1881-1937), Ahmed Emîn (1886-1954) gibi usta nesir yazarlarının arasında Ahmed Hasan ez-Zeyyât (1885-1968) da sayılabilir.¹ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, ya-

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ el-Âlûsi, Cemâluddin, *Edebu'z-Zeyyât fi'l-İrâk*, Beyrut 1971, s. 5.

zarlığının yanında yaşadığı devrin önde gelen edebî dergilerinden biri olan *er-Risâle*'nin yayın müdürlüğünü yapmıştır. Bu dergi o vakitler sadece Mısır'da değil Arap dünyası çapında edebî tartışmaları yönlendiren bir yayın sayılmaktadır. Ahmed Hasan ez-Zeyyât, hem yayın dünyasındaki bu konumu hem de verdiği eserlerle Arap edebiyatında bir dönem çok etkili olmuştur. Burada onun öncelikle biyografisi verilecek ardından edebî eleştiri alanındaki görüşleri incelenecektir.

I. Hayatı

Ahmed Hasan ez-Zeyyât resmî kayıtlara göre, 2 Nisan 1885'te Mısır'ın Mansûra şehri yakınlarındaki Kefr Demîre köyünde çiftçilikle uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.² Ancak oğlu Alâ ez-Zeyyât, babasının asıl doğum yılının bu tarihten iki yıl önce olduğu şeklinde bir bilgi nakletmektedir.³

Ahmed ez-Zeyyât, öğrenimine köyündeki küttâbda başlamış, Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyip on yaşında buradan mezun olmuştur. Daha sonra Mansûra'ya gidip yedi kıraati tahsil etmiştir. Ardından on üç yaşında Ezher'e kaydolmuştur. Ezher'deki öğrenim süreci, bu eğitim merkezinde gelenek-yenilik tartışmalarının yaşandığı, Muhammed Abduh'un (1849-1905) Ezher'deki eğitim müfredatını ıslah etme çalışmalarını yürüttüğü hareketli bir dönemdir.⁴ Zeyyât, Mahmud Hasan ez-Zenâtî (ö. 1949) ve Tâhâ Hüseyin ile burada ders arkadaşlığı yaptığını, okuldayken hep bu arkadaşlarıyla bir arada dolaştığını bizzat belirtmektedir. Edebiyat merakının birleştirdiği bu arkadaşlar, daha talebelik yıllarında yazılarını dönemin gazetelelerinde yayımlamışlardır. Tâhâ Hüseyin şiirleri, Zenâtî öyküleri, Zeyyât ise makaleleriyle ün kazanmıştır. Zeyyât kendi aralarında Tâhâ Hüseyin'e Müberrid, Zenâtî'ye Zemahşerî, kendisine ise Sa'leb lakabını verdikleri anlatmaktadır.⁵

Zeyyât'ın Ezher'deki tahsili, klasik edebiyata olan ilgisinde ve bu ilgisini geliştirme fırsatı bulmasında önemli rol oynamıştır. Ezher'de kendilerinden dil ve edebiyat dersi aldığı hocalarından birisi dönemin meşhur edebiyatçılarından Seyyid b. Ali el-Mersafî'dir (ö. 1931). Zeyyât'ın eski Arap şiirine olan tutkusu ve edebî üslubunda bu hocasının etkilerini görmek mümkündür. Zeyyât'ın kendisinden ders aldığı dil ve edebiyat hocaları arasında Şeyh Muhammed Mahmud eş-Şinkîti (ö.1904) ve Muhammed Abduh da bulunmaktadır.⁶

Ezher'de bu dönemde Muhammed Abduh'un Abdülkâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-9) *Delâilu'l-İcâz ve Esrâru'l-belâga* adlı kitaplarını dil ve edebiyat programına koyması gibi değişiklikler etkili olmuş ve Mısır'daki edebî hareketin gelişiminde rol oynamıştır. Zeyyât'ın da Abduh'un koymuş olduğu bu müfredattan etkilenen nesilden olduğu söylenebilir.⁷

Zeyyât, Ezher'deki kapalı ve baskıcı ders ortamından arkadaşlarıyla birlikte edebiyat mec-

2 Nimât Ahmed Fuâd, *Kimem edebiyeye*, 'Âlemü'l-Kütüb, Kahire 1966, s. 195; Muhammed Seyyid Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, Dâru'l-Cumhûriyye li's-Sahâfe, Kahire ty., s. 11; Şükran Fazlıoğlu, "Zeyyât, Ahmed Hasan", *DİA*, İstanbul 2013, XLIV, s. 385.

3 Beyyûmî, Muhammed Receb, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât beyne'l-belâga ve'n-nakdi'l-edebi", *Mecelletu Kulliyeti'l-lugati'l-Arabîyye ve'l-'ulûmi'l-ictimâ'îyye*, Riyad 1975, V, s. 232.

4 Beyyûmî, a.g.m., s. 232; Muhammed Seyyid, a.g.e., s. 13.

5 Zeyyât, Ahmed Hasan, *Vahyu'r-risâle*, III, s. 165.

6 Muhammed Seyyid, a.g.e., s. 16.

7 Ahmed Matlûb, *Dirâsât belâgiyye ve nakdiyye*, Menşûrât Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, el-Cumhûriyyetu'l-İrâkiyye, Bağdat 1980, s. 80.

lislerine ve Kahire Üniversitesi'ne kaçtıklarını söylemektedir.⁸ Hatta bu üç arkadaş, yaşadıkları bir hadise sonucunda diploma alacakları sene Ezher'den uzaklaştırılmış ancak Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye [Arap Dil Kurumu] başkanı Ahmed Lutfi Seyyid'in (ö. 1963) araya girmeyle öğrenimlerine geri dönmüşlerdir.⁹

1908 yılında Mısır Üniversitesi kurulunca oraya kayıt olmuşlardır. Bu üniversitede Nalino (1872-1938), Santillana (1845-1931) ve Littman (1875-1958) gibi oryantalistlerden ders almışlardır.¹⁰ Tâhâ Hüseyin, Ezher ile bu üniversitedeki eğitimi mukayese etmekte, araştırma usulleri ve edebiyat tarihinin temel yöntemlerini bu üniversitede tahsil ettiğine işaret etmektedir.¹¹ Zeyyât, 1912 yılında diploma alarak edebiyat fakültesinden mezun olmuştur.¹²

Zeyyât, 1908'den 1914'e kadar el-Harenfeş'teki Fransız el-Firîr Medresesi'nde, 1914'te ise ez-Zâhir'de Şeyh Abdülaziz el-Câviş'in (31 Ekim 1876-25 Ocak 1929) kurduğu idâdîde Arap Dili dersleri vermiştir. Zeyyât'ın bu idâdîdeki öğretmen arkadaşları arasında Ferîd Ebû Hadîd (1893-1976), Abbas Mahmud el-Akkâd (1889-1964), İbrahim el-Mâzinî (1889-1949), Ahmed Zekî (1894-1975) ve Abdulhamîd el-Abbâdî (1892-1956) gibi dönemin önemli edebiyatçıları bulunmaktaydı. Bu aydınlar sayesinde telif, tercüme ve neşir komisyonu (Lecnetu't-te'lif ve't-terceme ve'n-neşr) kurulmuş ve bu sayede pek çok dünya klasiği Arapçaya kazandırılmıştır. Zeyyât, *Âlâmu Ferter* ve *Rafael* adlı tercümelerini de bu matbaada yayımlamış, *Târihu'l-edebi'l-Arabî (Arap Edebiyatı Tarihi)* kitabı bu matbaada pek çok baskı yapmıştır.¹³

1919'da Mısır'daki ulusal mücadeleye destek veren Zeyyât, bu sırada oluşturulan talebe komisyonunun bildirilerini kaleme almıştır.¹⁴

1922 yılında Kahire Amerikan Üniversitesi'nin Arap Dili Bölümü başkanlığına seçilmiştir. Aynı yıl Kahire'deki Fransız Hukuk Okulu'na girmiş ve 1925'te Paris'te hukuk lisans diploması imtihanına girerek hâkim olmaya hak kazanmıştır.¹⁵

1929'da Amerikan Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılarak Bağdat'ta Yüksek Öğretmen Okulu'na gitmiştir. Edebî alanda büyük bir şöhrete sahip olduğundan Irak'ta gerek edebiyat ve bilim gerekse siyaset çevrelerinde büyük bir sevinç ve hoşnutlukla karşılanmıştır. *Binbir Gece Masalları* hakkındaki incelemesini buradayken kaleme almıştır. Irak'tayken Sâti el-Husri (1879-1953), Şebîbî (1889-1965), Muhammed Mehdî el-Cevâhirî (1899-1997), Muhammed Behcet el-Eserî (1902-1996), Ma'rûf er-Rusâfî (1875-1945), Cemil Sıdkı Zehâvî (1863-1936) gibi önemli şahsiyetlerle bağ kurma fırsatı bulmuştur.¹⁶

1932 yılında Mısır Üniversitesi Müdürü Ahmed Lütfî es-Seyyid'in daveti üzerine Zâhir

8 Zeyyât, *a.g.e.*, III, 177-8.

9 Şeyh Mersafî'nin bir dersinde Haccâc'ın bir hutbesi okunmuş ve hutbesindeki, peygamberin makamını kastederek, "...ve odunları tavaf ediyorsunuz." şeklindeki sözüne karşılık, Ezher'deki bazı öğrenciler bu ifadenin küfrü icap ettirdiğini söylemişlerdir. Zeyyât ve arkadaşları ise bunun küfür değil edepsizlik sayılacağını belirtmişlerdir. Bu ifade farklı bir şekil alıp Ezher şeyhi Hassüne en-Nevâvî'ye şikâyet konusu yapılmış ve üç arkadaş okuldan uzaklaştırma cezası almışlardır. (Nimât, *a.g.e.*, s. 199).

10 Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 19.

11 Tâhâ Hüseyin, *Tecdidu zikrâ Ebi'l-'Alâ el-Ma'arri*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1968, s. 7.

12 Nimât, *a.g.e.*, s. 201.

13 Beyyûmî, *a.g.m.*, s. 234.

14 Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 20.

15 el-Azzâvî, Nimet, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkiden*, Dâruş-şu'ûnî'l-âmme, Bağdat 1986, s. 23.

16 el-Âlûsî, Cemâluddîn, *a.g.e.*, s. 7-8.

İdâdisinde birlikte çalıştığı arkadaşlarıyla hocalık yapmak için Mısır'a dönmüş ancak Ahmed Lütfî'nin istifasıyla üniversitede bir yer edinmemiştir. Bunun üzerine 1933 yılında *er-Risâle* dergisini kurmuş ve dönemin edebiyatında önemli bir yer tutacak olan bu derginin yönetimini üstlenmiştir.¹⁷ Ahmed Hasan ez-Zeyyât, bu dergiyle yüksek edebiyat meraklılarının arayışlarına cevap verdiğini ve bu alandaki boşluğu doldurduğunu belirtmekte, derginin Arap dünyası sathında büyük bir tesir oluşturduğunu ve ediplerin tanınmasını sağladığını belirtmektedir.¹⁸ *er-Risâle*, döneminde sosyal problemleri ele almış ve içerdiği tenkitlerden dolayı bazı yönetici ve yönetimlerin baskısına maruz kalmıştır.¹⁹ *er-Risâle* dergisi yirmi yıllık yayın hayatının ardından 15 Şubat 1953'te yayına son vermiştir. 1963 yılında dergi yeniden yayımlanmaya başlasa da çok geçmeden yayını bırakmıştır.²⁰

Zeyyât, 1918 yılında Kahire'deki Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye'ye [Arap Dil Kurumu] üye seçilmiştir. Ayrıca Dımaşk'taki Mecma'u'l-'İlmî el-'Arabî [Arap Bilim Kurumu], Mecma'u'l-'İlmî el-'Irâkî [Irak Bilim Kurumu] gibi kurumlara üye oldu. Mısır'da Lecnetu't-'Telîf ve't-terceme [Telif ve Tercüme Komisyonu], Lecnetu teysîri'l-kitâbe [Yazımı Kolaylaştırma Komisyonu], Lecnetu'l-lehecât [Lehçeler Komisyonu], Lecnetu'l-Mu'cemi'l-vasît [el-Mu'cemu'l-vasît adlı Sözlük Komisyonu] gibi komisyonlarda görev aldı.²¹

17 Beyyûmî, a.g.m., 235.

18 Zeyyât, a.g.e., IV, 72. Bu dergi, Düreynî Haşbe, Abdülmun'im Hallâf, Muhammed Abdullah Anân, Mahmûd Şâkir, Mahmûd el-Hafîf, Ali et-Tantâvî, Enver el-Attâr, Abdülhamid Yunus, Enver el-Mîdâdî, Reşad Rüşdî, Süheyr el-Kalemâvî, Vidâd es-Sekâkîni gibi yazarların, Abdurrahman Şükri, Ahmed Râmi, Ali Mahmûd Tâhâ ve İbrahim Nâci gibi şairlerin yetişmesine ve tanınmasına ortam hazırlamıştır. (Nimât, a.g.e., s. 188-189).

19 Azzâvî, a.g.e., s. 28.

20 Nimât, a.g.e., s. 194.

21 Azzâvî, a.g.e., s. 23; Kaya, a.g.m., s. 386.

Zeyyât, 1953 yılında *Vahyu'r-risâle* adlı eseriyle Mısır Devlet Ödülü'ne layık görülmüş, 1962 yılında da edebiyat alanında Mısır Devlet Takdir Ödülü almıştır.²²

Zeyyât, dönemindeki edebî çekişmelere girmekten kaçınmış ve bu konularda herhangi bir yazı kaleme almamıştır. Bu türden tartışmalarda sükûneti tercih ettiğini ve bunun hayat tarzına daha uygun olduğunu bizzat belirtmiştir. Hatta bu dönemde, yazılan eleştirilerde haddin aşılması gerekliliğine inanmış, etrafı sakinleştirmeye çalışmıştır. Râfî'iden, Tâhâ Hüseyin'i eleştirdiği yazılarında eleştiri üslubunu düzeltmesini istemesi onun bu tavrının bir örneği olarak görülebilir.²³

Ahmed Hasan ez-Zeyyât, 12 Mayıs 1968 yılında Kahire'de vefat etmiştir.

II. Eserleri

1. Târîhu'l-edebî'l-'Arabî: Zeyyât bu eserini 1916 yılında, Arap edebiyatı tarihine dair oldukça az kitabın bulunduğu ve bu ilmin gelişmediği bir dönemde kaleme almıştır. Nitekim kitabında da edebiyat tarihinin daha yeni bir bilim sayılabileceğine değinmektedir. Bu dönemde yazılan edebiyat tarihi kitapları arasında Tevfik el-Adl'in (ö. 1904) *Târîhu'l-âdâbi'l-lugati'l-'Arabîyye* kitabı, Corci Zeydân'ın (ö. 1914) 1911'de yayımlanan *Târîhu'l-âdâbi'l-'Arabîyye* ve Mustafa Sâdık er-Râfî'nin ondan birkaç ay sonra yayımlanan *Târîhu âdâbi'l-'Arab* adlı kitabı bulunmaktaydı. Zeyyât dar anlamıyla edebiyat tarihini, şair ve yazarların hayat hikâyelerini anlatan, eserlerinin tenkit ve incelenmesini gerçekleştiren, düşünce ve üslup açısından birbirleri üzerindeki etkilerini inceleyen bir ilim olarak tanımlamıştır.²⁴ Abdülaziz ed-Desûkî, Zeyyât'ın, tarihî edebiyat tenkidi akımının önemli temsilcilerinden olduğunu, edebiyat tarihinde, edebiyatçıların eserlerindeki sanat ve düşünce olgularıyla, dönemlerindeki siyasi ve sosyal olaylar ve bunların yazarlar üzerindeki etkileriyle ilgilendiğini belirtmiştir. Mesele Zeyyât, Arapların İslâm'dan sonra yaşadıkları dönüşümün edebiyat üzerindeki etkisini çok doğru bir şekilde tespit etmiştir. Bu eserin temayüz ettiği konulardan birisi de yazarın, her bir edebiyatçının sanatsal eğilimleri ve üslubuyla ayrı ayrı ilgilenmesi ve onlar hakkındaki görüşünü belirtmesidir. Eser, bir okul kitabı olduğundan derinlikten yoksun olması ve pek çok konuyu özet geçmesi açısından eleştirilmiştir.²⁵ Kitap son şeklini 1920 yılındaki ikinci baskısından sonra almıştır.²⁶

2. Fî usûli'l-edeb: Zeyyât, bu eserini Bağdat'tan döndükten sonra telif etmiştir. Aslında eser, yazarın Irak'ta ve Mısır'da verdiği konferans ve gazetelerde yayımladığı makalelerden oluşmaktadır. Buradaki en önemli makalelerden biri "Binbir Gece Masalları" hakkındaki incelemesidir. Bu inceleme yazarın 1932 yılında Bağdat'ta verdiği bir konferansın metninden ibarettir. Kitaptaki diğer bir bölüm "Edebiyat Üzerindeki Tesirler" başlığıyla 1930'da Bağdat'ta verdiği bir konferanstır. *Fî usûli'l-edeb*, ilk kez 1934'te basılmış, ardından 1946'da ikinci baskısı yapılmıştır.

3. Difâ' 'ani'l-belâğa: Zeyyât, bu eserini, döneminin yazarlarında ve özellikle gazetecile-

22 Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 23.

23 el-Uryân, Muhammed Said, *Hayâtü'r-Râfî*, Matbaatu'r-Risâle, Kâhire 1949, s. 160.

24 Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*, s. 3-4.

25 ed-Desûkî, Abdülaziz, *Tatavvuru'n-nakdi'l-hadis fî Mısır*, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-âmmeti'l-kitâb, Kahire 1977, s. 390.

26 Nimât, *a.g.e.*, s. 228.

rinde gördüğü üslup problemleri ve hatalı kullanımlar sebebiyle kaleme almıştır. Dönemindeki bazı yazarlarda gördüğü edebî zayıflayışın nedenlerini ve zevk-i selimin kaybolmasının altındaki sebepleri açıklayarak esere başlamakta, edebiyatta üslubun tanımını yapmakta, milletin, dilin doğasının ve dilin, yazarın üslubu üzerindeki etkisine değinmektedir. Ardından lafız ve anlam, şekil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ele almakta ve edebî olma seviyesine ulaşabileceğini düşündüğü üslubun özelliklerini vermektedir. Kitabını, Fransız edebiyatındaki ekoller hakkında genel bilgiler vererek bitirmektedir. Eser, Zeyyât'ın eserlerinde kullandığı üslubun özellikleri hakkında yazılmış teorik bir zemin niteliğindedir ve 1945 ve 1967 yıllarında basılmıştır.²⁷

4. Vahyu'r-risâle: Eser, Zeyyât'ın *er-Risâle* dergisinde yayınladığı makalelerini içermekte ve dört ciltten oluşmaktadır. Kitapta edebiyat eleştirisine, bazı şahsiyetlerin biyografilerine, politik ve sosyal konulara dair makaleler bulunmaktadır. Zeyyât bu eseriyle 1953 yılında devlet ödülü almış ve eserin pek çok baskısı yapılmıştır.²⁸

5. Fîdav'îr-risâle: Zeyyât'ın *er-Risâle*'nin kapatılmasının ardından *eş-Şa'b, el-Cumhûriyye, el-Hilâl, er-Risâle el-Cedîde* ve *el-Ezher* gibi dergilerde yayınladığı bazı makaleleri bir araya getiren bir eserdir. 1963'te yayımlanmıştır.²⁹

6. Âlâm Ferter: Zeyyât, Goethe'nin *Werther'in Acıları* adlı bu kitabını 1919'da Fransızca'dan tercümeye başlamış ve eser 1920 yılında basılmıştır. Macar oryantalist Abdulkerim Germanyus, tercüme hakkında bir makale kaleme almış ve tercümenin en az eserin kendisi kadar büyük bir sanat değeri taşıdığını belirtmiştir.³⁰

7. Rafael: Zeyyât, Lamartine'in bu eserini 1925'te, Fransa'da bulunduğu sırada tercüme etmiştir.

8. Muhtârât mine'l-edebî'l-Fransî (Kasâid ve ekâsis): Zeyyât, bu kitabını, dünya edebiyatından yapılan tercümeleri yayımlamak için çıkardığı *er-Rivâye* dergisinde yayınladığı çevirileri bir araya getirerek oluşturmuştur. Eser, şiir ve nesir olmak üzere iki kısımdır. Bunlar da daha çok Guy De Maupassant'ın öyküleri ve Lamartine'in şiirleridir.

Zeyyât, Irak'ta kaldığı günlere dair *el-'Irâk: kemâ ra'eytuhû* adlı bir kitabın müsveddelerini hazırlamışsa da müsveddelerin kaybolması nedeniyle bu eseri yayımlayamamıştır. Ayrıca vefatına yakın, hatıralarını ve '*Abkariyyetu'l-İslâm* adında bir kitap yazmaya başladığı söylenmektedir.³¹

III. Edebiyat Anlayışı

A) Edebiyatın Görevi

Zeyyât'a göre edebiyat, hayatı güzelleştiren, medeniyeti geliştiren, insanı yükselten bir faaliyet, sadece bir eğlence ve sanat aracından ibaret değil bir zaruret ve ihtiyaçtır.³² Edebiyatın toplumsal bir görevi ve mesajı olmalıdır. Toplumu yükseltmek, düzeltmek, yeni düşün-

²⁷ Azzâvî, *a.g.e.*, s. 28.

²⁸ Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 24.

²⁹ Nimât, *a.g.e.*, s. 201.

³⁰ Azzâvî, *a.g.e.*, s. 28.

³¹ Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 26.

³² Zeyyât, *a.g.e.*, IV, s. 124.

celeri, idealleri yerleştirmek, yüce ülküleri diri tutmak edebiyatın görevleri arasındadır. Toplumda kalkınma, ayaklanma ve hareket ateşini yakan en önemli etken edebiyattır. Bu anlamda edebiyatçı, toplumu yönlendiren ve şekillendiren bir yerde durmaktadır. Yazarlar ve edebiyatçılar, diğer insanlardan önseleriyle ayrıldıkları için her türlü toplumsal kalkınma ve değişimin ilk göstergelerini onların yazdıklarında bulmak mümkündür.³³ Bundan hareketle, toplumla hiçbir ilgisi olmayan eski ve yeni edebî ürünler salt kişisel duyguların terennümüdür ve toplumun hissiyatını ve emellerini yansıtmamaktadır.³⁴ Edebî ürünler herhangi bir konuda olabilir. Önemli olan edebiyatçının eserlerinin, topluma veya insanlığa kazandırılacak bir değer taşımasıdır.

Zeyyât, bu düşüncelerini kendi edebî eserlerinde uygulamış ve gerek *er-Risâle*'de gerekse diğer dergilerde çıkan yazılarında yoksulluk, cehâlet ve hastalık gibi toplumsal sıkıntıları konu edinmiştir. Ayrıca dönemin Mısır'ında ekonomik ve zirâî yapının topluma yansıyan bazı sorunlarıyla ilgilenmiştir. Çabalarını Arap dilinin bozulmasını önlemeye ve bozulmasına yol açan her türlü etkenle mücadele etmeye yoğunlaştırmıştır.

B) Edebiyat Üzerindeki Tesirler

Zeyyât, bu konuda Fransız eleştirmen Hippolyte Taine'in (ö. 1893) görüşlerini takip ederek edebiyatta en önemli etkenleri ırk, çevre ve dönem olarak üçe ayırmaktadır.³⁵

1. Çevre: Yaşadığı çevrenin edebiyatçı üzerinde büyük bir etkisi vardır. Örneğin, Endülüs'teki Arap edebiyatı üzerinde, Endülüs ikliminin ve coğrafyasının etkisini görmek mümkündür. Bu sebeple burada kaleme alınan eserler, çölde üretilen edebî ürünlerden farklıdır. Endülüs'teki durum buradaki edebiyata çeşitlilik kazandırmıştır. Mısır'daki durgun hava ise edebiyatçılar üzerinde tesir bırakmış ve edebî geleneklere bağlı kalmalarına neden olmuştur. Şam'daki hızla değişen ortam ise oradaki şiirin yenilik, değişim gibi sıfatlar kazanmasına neden olmuştur.³⁶

2. Irk: Zeyyât, aynı yer ve zamanda yaşasalar dahi, ârî ırka mensup bir edebiyatçının verdiği ürün ile sâmi ırka mensup bir edebiyatçının verdiği ürünün edebiyatçıların irki mensubiyetlerinden dolayı farklı olabileceğini söyler.³⁷ Ancak bir edebiyatçının, salt irki özelliklerinden etkilendiğini ileri sürmek de doğru bir iddia olmasa gerektir.

3. Zaman: Edebiyatçının içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve bilimsel gelişmeler onun zamanını oluşturan unsurlardır. Zeyyât edebiyat tarihi ile siyasi tarih arasında sıkı bir bağ olduğunu düşünmektedir. Ona göre hitâbet fikir özgürlüğünün bulunduğu çağlarda gelişmiştir.³⁸ Hz. Osman döneminden sonra yaşanan süreçte hizipçiliğin ve taassubun artmasıyla birlikte mezhep şiirlerinin ortaya çıkması, bilimsel gelişmelerle birlikte şiirin eğitim alanında kullanılmaya başlanması ve nesrin gelişmesi Zeyyât'ın bu konuda verdiği diğer örneklerdir.³⁹

33 Zeyyât, *a.g.e.*, IV, s. 252.

34 Zeyyât, *a.g.e.*, IV, s. 238.

35 Nimet, *a.g.e.*, s. 80.

36 Zeyyât, *Fi usûli'l-edeb*, s. 16.

37 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 17.

38 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 24.

39 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 110.

IV. Edebî Eleştiri

Zeyyât, döneminde Arap edebiyatıyla ilgili en önde gelen dergilerden biri haline gelmiş olan *er-Risâle*'nin yıllarca yayın yönetmenliğini yapmış ve bu derginin neredeyse her sayısında edebî eleştiri alanında yazılar yayınlanmıştır. Akkâd, Râfî'i ve Tâhâ Hüseyin arasındaki fikir ve edebiyat tartışmaları bu derginin köşelerinde yürütülmüştür. Bunda Zeyyât'ın eleştiri yazılarına olan desteğinin büyük payı bulunmaktadır.

Eserlerinden yola çıkarak Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın edebî eleştiri üzerindeki düşüncelerini şu şekilde değerlendirebiliriz:

Zeyyât'a göre edebî eleştiri, edebî eserin açıklanması ve onun hakkında bir hüküm verilmesidir. Edebî eleştiri sadece kişilerin görüşlerine dayalı nispi hükümler olarak kalmamalı onun birtakım kuralları bulunmalıdır. Ancak bu kurallar eleştirmeni sınırlamamalı ve eleştiride donukluğa yol açmamalıdır. Bu konuda orta yol takip edilmelidir.⁴⁰ Edebiyatçı ile eleştirmen arasında edebiyatın seviyesini yükseltecek bir ilişki olmalıdır. Zira bunun aksi bir durum edebiyata zarar verir. Edebî eleştiri, amacı açısından doğru ve yanlış olarak ikiye ayrılır. Yanlış olanı kin ve gurur gibi duyguların ürünü olan yıkıcı eleştiridir.

Arap edebiyat eleştirisi, Arap edebiyatının iç dinamiklerinden yola çıkmalı ve onun iç özelliklerini görmezden gelmemelidir. Sadece Batı'dan alınan teoriler ve fikirlerle yapılan edebiyat eleştirisi doğru yolda değildir.⁴¹

İyi bir edebiyatçı yetenekli ve edebiyata doğal olarak meyilli olmalıdır. İçinde böyle bir yetenek bulunmayan bir insan sadece teorik bilgileri öğrenerek büyük bir edebiyatçı olamaz.⁴² Edebiyatçı, dilin imkânlarını iyi ve doğru bir şekilde kullanabilmek için sağlam bir dil ve edebiyat bilgisine sahip olmalıdır. Bu konuda da ona, üst seviyedeki edebî metinleri okuması yardımcı olabilir. Zeyyât, yeterli bilimsel ve kültürel birikimi olmadan edebî tenkit alanında yazmaya kalkışan bazı genç yazarları, tenkidin sadece yazım ve gramer yanlışlarını toplamaktan ibaret olmadığını söyleyerek uyarmaktadır.⁴³

Edebiyatçı, zevk-i selîm sahibi olmalı ve onda müzik kulağı bulunmalıdır. Uğraştığı alanın kurallarını ve bu alandaki genel yaklaşımları bilmeli, bu kurallara riayet etmekle birlikte onları aşmaya çalışmalıdır. Edebiyatçının bilgi ve kültür düzeyi de yüksek olmalıdır. Zira ancak bu sayede ürünlerinin içeriğini zenginleştirebilir. Zeyyât'ın bu yaklaşımı, edebî eserlerde anlamın boyutuna yaptığı vurgudan kaynaklanmaktadır. Çoğu zaman kendi dönemindeki yazarları da bu açıdan eleştirmiştir.⁴⁴

Zeyyât, üslup tenkidinin kistaslarını şöyle belirlemiştir:

Dil: Edebî ürünlerin düzgün ve duru bir Arapça ile yazılması gerekir, ammî dilin ve lehçelerin yazı dili olarak kullanılması doğru değildir.

Özgünlük: Zeyyât, edebî eserin özgünlüğünü, lafızların seçkinliği, cümlelerin güzelliği ve çekiciliği olarak tanımlamıştır. Özgünlük, yazarın başkaları gibi yazmaması, kullandı-

40 Zeyyât, *Difâ' ani'l-belâğa*, s. 30.

41 Nimet, *a.g.e.*, s. 104.

42 Zeyyât, *a.g.e.*, Kahire 1967, s. 25.

43 Âlûsî, *Edebu'z-Zeyyât fi'l-Irâk*, s. 334.

44 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 48.

ğı cümle ve sözcüklerin klişe ve basmakalıp ifadeler olmamasıdır. Edebi eserde kullanılan her sözcüğün, üzerinde durularak özenle seçilmiş olması gereklidir. Bu da edebiyatçının, geniş bir kelime dağarcığı ve edebiyat bilgisi sahibi olmasını gerektirir.⁴⁵ Ona göre bir edebiyatçı önceki edebiyatçıların kullandıkları anlamları ve temaları kullanabilir. Bu onun özgünlüğüne zarar vermez. Önemli olan bu temanın orijinal bir şekilde sunulmuş olmasıdır.⁴⁶

Doğruluk: Doğruluk, edebiyatçının eserine ve üslubuna yansımali ve ona bir özgünlük sahası sağlamalıdır.⁴⁷

Duygu gücü: Yazarın duygu gücü edebî metindeki üsluba yansımaktadır. Duygu yönü güçlü olan metinler kısa olup mecaz ve istiarenin daha çok kullanıldığı yazılardır. Anlama ve bilgiye vurgu yapan metinler ise daha uzun cümleler içermekte ve açık anlamlar taşımaktadır.⁴⁸

Îcâz: Zeyyât, edebî ürünlerin kısa ve özlü olmasına büyük önem vermekte ve îcâzi belâğatin ölçüsü olarak tanımlamaktadır. Ona göre edebî ürünlerde îcâz, okuyucuya boşlukları doldurma ve metni anlamada kendinden bir şeyler katma imkânı verir.⁴⁹ Kur'ân bu anlamda en büyük eser ve mucizedir. Îcâz bir seçme ve ayıklama işi olduğundan hiç de kolay sayılmaz ve yazarın edebî gücünü gösterir.⁵⁰ Arapçada bu üslubun gerilemesi Fars edebiyatından etkilenmenin başladığı çağlara denk gelmektedir. Edebiyatın gerilediği çağlarda "tatvil" yani sözün uzatılması anlayışı da çoğalmıştır. Gazetecilerin üslubu da tüm halk kesimlerine seslendiğinden uzun uzun anlatmayı gerektirmiştir. Ancak Zeyyât'a göre icaz, cümle ve ifadelerin gayeyi gerçekleştirmeyecek kadar kısa olması da değildir.⁵¹

Edebî üründe müzikalite (harmoni): Arap edebiyatında, hem kelimenin kendi içinde hem de cümlelerin birbirleriyle bir insicam oluşturmaları konusu üzerinde önemle durulmuş ve edebiyatçılar bunu gerçekleştirebilmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Zeyyât da nesirde, izdivâc ve seci gibi metnin müzikalitesini yükselten sanatlara önem vermiş bunların metni güçlendirdiğini ve canlandırılması gerektiğini söylemiştir. Buna delil olarak Kur'ân-ı Kerim'de bu sanatların çokça kullanılmasını ve Arap edebiyatının en zengin dönemlerinde bunların şairler tarafından çokça kullanılan tarzlar olmalarını sunmaktadır. Seci ve izdivacın tekellüf ve tasannu ürünü sayılması ancak içi boş manalarla kullanılmasından dolayı olabilir.⁵²

Edebî sanatların kullanımı: Edebiyatçı, edebî sanatları ancak bir vesile olarak kullanmalı ve onları tamamen ön plana çıkarmaya çalışmamalıdır. Sanat, üslubun içinde gizli olmalıdır. Yoksa tekellüf olur.⁵³

Açıklık ve kapalılık: Zeyyât, edebiyatçının anlaşılacak için yazdığı görüşündedir. Ancak açıklıkla kastettiği şey edebiyatçının yazdığı her şeyin hiç düşünmeye gerek kalmadan anlaşılması değildir. Bu, sanatın ruhuna uygun değildir. İfadeleri zorlaştırmayı edebî derinlik sanan

45 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 95-96.

46 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 90.

47 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 15.

48 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 135-6.

49 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 136.

50 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 112.

51 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 114.

52 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 133.

53 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 101.

edebiyatçıların ürünleri anlaşılmazdır ve bu onların kendilerini ifade etmedeki eksikliklerinden kaynaklanır.⁵⁴ Zeyyât, edebiyatta sembolizm akımının etkisiyle, kimsenin anlayamadığı karmaşık ve kapalı ürünler veren edebiyatçıları da eleştirerek, edebiyatın ne halk diline çağırınların istediği gibi alçak ne de sembolizm savunucularının ürettiği gibi kapalı ve karmaşık olması gerektiğini, iki akımın da gerçek belagati yansıtmadığını söylemektedir.⁵⁵

Şekil ve içerik: Zeyyât, anlama nispetle biçime öncelik verdiğini ve bu konuda Câhız'ın görüşlerini takip ettiğini belirtmektedir. Belagatte öncelik, sözlerin parlaklığı ve terkinin düzgünlüğüne aittir. Kötü veya alışlagelmiş bir anlam bile çok güzel bir kalıpla söylendiğinde güzellikle nitelenebilir ve kalıcılık kazanabilir. Anlam elektrige, lafızlar ise onu ileten kabloları benzer. Lafız anlamı güzel bir şekilde iletemezse akım kesilir ve hiçbir şey aktaramaz. Biçim ve içerik birbirinden ayrılmaz parçalardır. Biçimin değişmesi içeriği, içeriğin değişmesi biçimi etkileyecektir.⁵⁶ Selâme Mûsâ, onun biçimle ilgili sanatları savunan bu görüşlerini eleştirmiş ve modern dönemde böyle bir "klasik belagat" anlayışının terk edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre yeni belagat doğru düşünme ve ifadeye sevk eden mantık belagatidir.⁵⁷

Zeyyât, edebî eserlerde özellikle de piyeslerde halk dilinin ve lehçelerin kullanılmasını destekleyen yazarlara karşı çıkmış, edebî eserlerde dilin yüksek kültürü yansıtacak bir seviyede olması gerektiğini söylemiş ve bu konuda Şekspir örneğini vermiştir.⁵⁸ Zeyyât, halk dilinin sanat eserlerinde kullanılmasına millî kaygılarla ve Arap edebiyatının kuşatıcılığına gölge düşüreceği iddiasıyla da karşı çıkmaktadır.⁵⁹

V. Şiir

Zeyyât, *er-Risâle* dergisinin her sayısında şiiirlere ve şiiirlerle ilgili tahlillere yer vermiştir.

Şiir, anlam ve biçim olmak üzere iki temel unsura sahiptir. İyi şiir bu iki unsur arasında sağlam bir denge kurabilmiş şiirdir. Nitekim Ahmed Şevki'nin şiirindeki biçim ve yapının sağlamlığından, şairin kelime seçimi ve öğelerin diziminde gösterdiği ustalık ve maharetten bahsetmekte ve onun şiirlerinin gücünü bundan aldığını söylemektedir. Zeyyât'a göre şiir, sağlam bir biçim ve yapıya sahip olmalı bunun yanında güçlü ve tesirli derin anlamlar içermelidir.⁶⁰ Şiir de nesir gibi özlü olmalıdır, gereksiz kelime ve fazlalıklar içermemelidir. Şair, şiir zaruretlerini çokça kullanmamalıdır.⁶¹ Şiirin teması, şekli ve kelimeleri arasında uyum bulunması gerekir. Gazelin kendine has bir dili; medih, hiciv gibi türlerin de kendilerine özgü bir üslubu vardır.⁶²

Şiir, uzun süre üzerinde durulması gereken bir edebî üründür. Böylece şiir daha sağlam bir şekil alacaktır. Zeyyât, Ahmed Şevki'yi çok hızlı şiir yazması konusunda eleştirmekte ve

54 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 102-3.

55 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 176.

56 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 164.

57 Selâme Musa, *el-Belâgatü'l-âsriyye ve'l-lugatu'l-'Arabiyye*, Selâme Musa li'n-Neşr, yy. 1964, s. 106-107.

58 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 153.

59 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 164.

60 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 108.

61 Nimet, *a.g.e.*, s. 105-109.

62 Zeyyât, *a.g.e.*, s. Kahire 1946, s. 109.

bu durumun, şiirleri içinde onun şairliğine uymayan birtakım beyitlerin bulunmasına yol açtığını söylemektedir.⁶³

Şiir konusunda taklit, iyi ve kötü olarak iki kısma ayrılır. Şairin kendinden önceki büyük şairlerin eserlerini incelemesi ve onlara öykünmesi olumludur, ancak onların sınırları içinde sıkışıp kalması doğru değildir. Buradan hareketle Zeyyât, Ahmed Şevkî'nin kasidesinde anlam veya konu bütünlüğü bulunmaması konusunu eleştirmekte, bunu, onun Arap şiir geleneğinden aldığı taklidi bir unsur olarak değerlendirmektedir. Bir siyasetçiyi övdüğü bir şiire neden nesip ve gazelle başladığını sorgulamaktadır.⁶⁴

Zeyyât'a göre şiirin şeklindeki bazı değişiklikler tam anlamıyla yenilik sayılamaz, bunlar, suyun içerisine konulduğu bardağın değişmesidir. Ona göre asıl değişim yepyeni bir form ve şekil getirmektir. Bu da şiire öykü, piyes ve destanı; nesire ise öykü ve romanı getirmektir. Arap edebiyatının ihtiyaç duyduğu yenilik budur.⁶⁵ Bu açıdan bakıldığında Şevkî, ona göre yenilikçi bir şairdir. Çünkü Arap şiirine temsili şiir türünü getirmiştir.

Zeyyât'ın, şairleri değerlendirirken kullandığı iki önemli kavram dehâ (abkariyye) ve sanat yeteneğidir(karîha). Yetenek, insanının zevk-i selîme ve sanata uygun bir şekilde kendini ifade edebilme gücüdür. Dehâ (abkariyye) ise süreğen bir şekilde devam eden bir ilham çeşidi; özgünlük, yaratıcılık gibi kavramları bir arada toplayan bir vasıftır. Ona göre Ahmed Şevkî dehâya; Hafız İbrahim ise edebî yeteneğe dayanan birer şairdir.⁶⁶

VI. Zeyyât'ın Üslubu

Döneminin önemli bir edebiyatçısı olarak Zeyyât'ın eserlerinde sergilediği üslup onun edebiyat ve edebî tenkit hakkındaki görüşlerinin uygulaması sayılabilir. Dolayısıyla bu konu üzerinde durmak yerinde olacaktır. Onun edebî üslubunu incelerken o dönemde Mısır basınında etkin olan sanatlı yazım tarzının ve romantizm akımının gücünün de göz önüne alınması gerekmektedir.⁶⁷ Zeyyât döneminin dört ünlü nesir yazarı arasında sayılmaktadır. Diğer üçü Tâhâ Hüseyin, er-Râfi'î ve el-Akkâd'dır.

Zeyyât'ın üslubunun en belirgin özelliklerinden biri, metne çekici bir ritim ve musikî kazandıran cümle dizimi ve tertibidir. Özellikle izdivâcın onun üslubunda önemli bir yeri vardır.⁶⁸ Bunun yanında cümle ve kelime seçiminde gösterdiği titizlik dikkat çekmektedir. Zeyyât'ın *er-Risâle*'deki giriş yazılarını yazmak için her bir kelime ve cümlenin üzerinde durarak uzun zaman harcadığı söylenmektedir.⁶⁹

Zeyyât, söz diziminde dengeye oldukça önem verse de eş anlamlı kelimeleri sıkça peş peşe kullanmaktan ve sözü gereksiz yere uzatmaktan kaçınmayı prensip edinmiştir. Ona göre

63 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 109.

64 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 111.

65 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 120.

66 Zeyyât, *a.g.e.*, s. 116.

67 Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 28.

68 İzdivâc, Arap nesrinde oldukça erken dönemlerden itibaren kullanılan üsluplardan biridir. "Birbirine bağlı iki cümledeki her bir kelimenin diğer cümlede anlamca bir karşılığı olması" şeklinde tanımlanmıştır. (Nimet, *a.g.e.*, s. 57.).

69 Muhammed Seyyid, *a.g.e.*, s. 32.

anlam lafzı değil, lafız anlamı takip etmelidir. Sahip olduğu edebiyat zevki ve geniş dil kültürü en uygun lafızları seçmesinde kendisine yardımcı olmuştur.⁷⁰

Seyyid Kutub'a göre Zeyyât, Menfelûtî'den kaynaklanan ifadelerin tertibine dayalı sanatlı nesir akımının en önemli temsilcilerinden birisidir. İfade ve dizimi, sanat ürününün özü haline getirmiştir.⁷¹ Zeki el-Mühendis de Zeyyât'ın vefatından sonra düzenlenen anma toplantısında yaptığı konuşmada onun Menfelûtî'den sonra, düzen, uyumlu kelimelerin seçimi, müzikalite gibi unsurları Arap nesrinde en ustalıkla kullanan yazarlardan biri olduğunu, hatta onun üslubunun Menfelûtî'den daha yaratıcı, sağlam ve şık olduğunu söylemiştir.⁷² İki yazar da Zeyyât'ın Menfelûtî'nin bir uzantısı olduğuna işaret etmektedirler. Ancak Zeyyât'ın derinliği daha fazladır.

Akkâd'a göre Zeyyât'ın yazıları, sağlam bir ifade tarzına, etkileyici bir biçime, sağlam bir fikir dokusuna sahiptir.⁷³ Mustafa es-Sabahî'ye göre o, hem ifadeleri tatlı hem anlamları güzel bir yazardır.⁷⁴ İsmail Ahmed Edhem'e göre ise fikir, duygu ve hayal unsurlarını edebî ürünlerinde en güzel şekilde mezcedebilen bir edebiyatçıdır. Ona göre Zeyyât'ın üslubu Râfî'den etkilenmiş, ancak bazı açılardan ondan farklılaşan bir üsluptur.⁷⁵

Zeyyât'ın üslubunu lafzî sanatlar uğruna mânâ inceliklerini fedâ eden zorlama bir tarz olarak gören edebiyatçılar da vardır. Muhammed Mendûr, onun *er-Risâle* dergisinde yazdığı bir makalede bir arkadaşından bahsederken kullandığı ifadeleri değerlendirmekte ve bunların makâleden çok makâme üslubuna yakın olduğunu, mananın doğru bir şekilde okuyucuya ulaşmasından çok söz sanatlarıyla ilgilendiğini belirtmektedir.⁷⁶ Özetle onun ifade tarzının daha çok "makâme" üslubuna yakın sanatlı nesir olduğu söylenebilir.⁷⁷

Sonuç

Yirminci yüzyılın ilk yarısında Mısır'da yaşanan edebî atılımın önemli mahfillerinden birini Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın yayımladığı *er-Risâle* dergisi oluşturmuştur. Dönemin önde gelen edipleri bu dergide eserlerini neşretmiş, edebiyata dair pek çok tartışma onun köşelerinde sürdürülmüştür. Zeyyât, hem böyle bir derginin yayın yönetmeni olarak izlediği anlayışla hem de verdiği eserlerle söz konusu tartışmalarda ve döneminin edebiyatında etkili olmuş bir isimdir. Şekil olarak klasik edebiyatın geleneklerine bağlı, titiz ve özenli bir dil kullanmayı tercih etmiş ve bunun dışına çıkanlara yönelik eleştiriler yapmıştır. Edebî bir eserde dil, özgünlük, doğruluk, duygu gücü, sağlam bir mantikî örgü ve etkileyici bir harmoni bulunması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşlerini hem edebiyat teorisiyle ilgili eserlerinde dile getirmiş hem de edebî yazılarında sergilemiştir.

Son olarak modern Arap edebiyatının yirminci yüzyılın ilk dönemindeki gelişim seyri- nin ve bunda Mısırlı edebiyatçıların oynadığı öncü rolün daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi

70 Nimet, *a.g.e.*, s. 58.

71 Nimet, *a.g.e.*, s. 273.

72 *Mecelletu Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyye*, XXIV, s. 311.

73 Zeyyât, *a.g.e.*, I, s. 489.

74 Zeyyât, *a.g.e.*, I, s. 501.

75 Zeyyât, *a.g.e.*, I, s. 424.

76 Muhammed Mendûr, "Dirâsetu'l-üslûb", *Hasâdu'l-fikri'l-Arabi'l-hadis fi'n-nakdi'l-edebi*, (Müessesetu Nâsir li's-sekâfe), 1981.

77 Şükran Fazlıoğlu, *a.g.m.*, s. 385.

için *er-Risâle* dergisi çevresi ve Ahmed Hasan ez-Zeyyât ile ilgili yapılacak çalışmalara duyulan ihtiyaca dikkat çekmek istiyoruz.

Kaynaklar

Ahmed Matlûb, *Dirâsât belâğîyye ve nakdiyye*, Menşûrât vizâreti's-sekâfe ve'l-i'lâm, el-Cumhûriyyetu'l-Îrâkiyye, Bağdat 1980.

el-Âlûsî, Cemâluddîn, *Edebu'z-Zeyyât fi'l-Îrâk*, Beyrut 1971.

el-Azzâvî, Nimet, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkiden*, Dâruş-şu'ûni'l-âmme, Bağdat 1986, s. 23.

Beyyûmî, Muhammed Receb, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât beyne'l-belâğa ve'n-nakdi'l-edebî", *Mecelletu Kulliyeti'l-lugati'l-Arabiyye'l-ûlûmi'l-ictimâiyye*, V, Riyad 1975.

ed-Desûkî, Abdulazîz, *Tatavvuru'n-nakdi'l-hadîs fi Mısır*, el-Heyetu'l-Mısriyyetu'l-âmme li'l-kitâb, Kahire 1977.

Fazlıoğlu, Şükran, "Zeyyât, Ahmed Hasan", *DİA*, XLIV, s. 385-386.

Muhammed Mendûr, "Dirâsetu'l-üslûb", *Hasâdu'l-fikri'l-Arabi'l-hadîs fi'n-nakdi'l-edebî*, Müessesetu Nâsır li's-sekâfe, 1981.

Muhammed Seyyid Muhammed, *ez-Zeyyât ve'r-Risâle*, Dâru'l-Cumhûriyye li's-Sahâfe, Kahire ty.

Nimât Ahmed Fuad, *Kimem edebiyye*, Âlemu'l-Kütüb, Kahire 1966.

Selâme Musa, *el-Belâgatu'l-asriyye ve'l-lugatu'l-Arabiyye*, Selâme Musa li'n-Neşr, yy., 1964.

Tâhâ Hüseyin, *Tecdîdu zikrâ Ebi'l-Alâ el-Ma'arri*, Dâru'l-Maârif, Kahire 1968.

el-Uryân, Muhammed Said, *Hayâtu'r-Râfiî*, Matbaatu'r-Risâle, Kahire 1949.

Zeyyât, Ahmed Hasan, *Vahyu'r-risâle*, Dâru's-Sekâfe, Kahire 1985.

_____, *Difâ' ani'l-belâğa*, Âlemu'l-Kütüb, Kahire 1967.

_____, *Fi usûli'l-edeb*, Lecnetu't-te'lif ve't-terceme, Kahire 1935.

